

Paweł Smoleński
Irák
Peklo v ráji

Dokořán / Jaroslava Jiskrová – Máj

DOKORÁN





Paweł Smoleński

Irák

Peklo v ráji

Nakladatelství Dokořán
Jaroslava Jiskrová – Máj

Paweł Smoleński
Irák
Peklo v ráji

Kniha byla vydána za finanční podpory
Ministerstva kultury ČR.



Copyright © Paweł Smoleński, 2004. All rights reserved
Published by arrangement with Wydawnictwo Czarne, Poland
Translation © Michala Benešová, Lucie Zakopalová, 2015
Photography © Jan Šibík, 2015; Elżbieta Kalinowska, 2013

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být
rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího
písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z polského originálu *Irak. Piekło w raju*

přeložily Michala Benešová a Lucie Zakopalová.

Odpovědná redaktorka Klára Soukupová.

Obálka, grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Miloš Jirsa.

Vydala v roce 2015 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz a Jaroslava Jiskrová – Máj,

Štichova 580/25, 149 00 Praha 4, j.jiskrova@volny.cz.

794. publikace, 205. elektronická (Dokořán);

94. publikace, 45. elektronická (Jaroslava Jiskrová – Máj)

ISBN 978-80-7363-735-4 (Dokořán)

ISBN 978-80-86643-92-2 (Jaroslava Jiskrová – Máj)

Obsah

Předmluva k českému vydání	7
Část první	11
Část druhá	19
Část třetí	93
Část čtvrtá	143
Část pátá	187
Část šestá	201
Část sedmá	243
Poděkování	307
Bibliografie	309
Poznámka překladatelek	310

Předmluva k českému vydání

Tento soubor reportáží je výsledkem řady týdnů strávených v Iráku v letech 2003 a 2004. Později jsem tam byl ještě třikrát – naposledy v roce 2013. Po návratu jsem bral knihu do ruky, a ač nerad čtu sám sebe (nic nového se přeci nedozvím), procházel jsem ji stránku po stránce s myšlenkou, že bych možná měl něco změnit, dopsat nebo opravit. A pokaždé jsem nakonec uznal, že ne.

Co bych totiž mohl popsat jinak nebo nově? Další bombový útok, další mrtvoly, smrt, bolest, krev, bídu, konec nadějí? Polehávání na střeše jakéhosi bagdádského domu v nudném a ospalém čekání na hluk exploze? Kouření nelegální trávy nebo pití pokoutně koupené whisky vedle toho, co v hotelu Istar nebo Palestina bývalo kdysi skutečným bazénem? Návštěvu u cizích vojáků působících v Iráku? (Není to zajímavé téma.) Návštěvu v bagdádské márnici (byl jsem tam), v nemocnici (byl jsem tam), na hřbitově (byl jsem tam), v mešitě (byl jsem tam), v úkrytu šílených tajných bojovníků (i tam už jsem byl)?

Proč bych o tom měl psát ještě jednou, když by tato dopsaná slova zněla jako vtíravá mantra: stále tytéž fráze a obraty, tytéž hrozné zvuky, rytmy, a dokonce i stejná slova. Lépe už irácké příběhy nenapišu, tím jsem si jist. Šokování lidským neštěstím mě vyčerpává, ničí srdce i rozum. Nechť proto tato kniha zůstane obrazem Iráku anno Domini 2003/2004. Život lidí se tam v zásadě nezměnil. Rozhodně ne k lepšímu.

Pokud jsem napsal, že přemíra lidského neštěstí ničí srdce i rozum, je to svatá pravda. Psaní o Iráku, a tedy připomínání

si neštěstí a utrpení, se v člověku usazuje jako ty nejsilnější jedy. Z oněch tří posledních návštěv Iráku byla jedna relativně klidná, druhá půl na půl a třetí „normální“ (první dvě byly podobné těm, o nichž píšu v této knize). Mého kolegu a opravdového přítele, fotografa Krzysztofa Millera, který se mnou v Iráku byl, přivedlo fotografování válečných konfliktů až na psychiatrickou kliniku, kde se léčí veteráni s posttraumatickými stresovými poruchami. Má víc zkušeností než leckterý voják. Krzysztof viděl mnohem víc válek než já, nikdo ale včas nepozná, kde leží hranice, za níž už začíná temnota depresí a strachu.

Možná je těch několik návštěv Iráku (plus ulice litevského Vilniusu ostřelované Sověty, plus první válka v Perském zálivu, plus chorvatský Vukovar, trocha Bosny, Kosovo, Pásmo Gazy) mojí, nevědomky zaregistrovanou hranicí toho, co vydržím. Možná jsem si bezděčně vybral sklenku whisky na dobrý spánek místo nemocničního lůžka a hrsti antidepressiv, aby člověk vůbec mohl usnout. Možná jsem se kdesi za hranicí vědomého prožívání vystrašil, a proto jsem k původním iráckým reportážím nedodal ani čárku. Pokud je to tak, děkuji Bohu za to, že se bojím.

Proč jsem tam tedy později jezdil? To jsem si uvědomil kdesi u iráckého města Karbalá, v domě stojícím v pustině, za jednoho větrného a studeného večera, kdy mi pouštní písek pronikal do očí a skřípal mezi zuby. Napadlo mě tehdy, že se mi zkrátka stýskalo. Proto jsem se vrátil. Po čem se mi stýskalo? To jsem nedokázal říct. Irák, přestože je místem, kde se krev mísí s promarněním šancí, pohlcuje jako droga. A čaj, i v obyčejném pouličním stánku, mají v Iráku nejlepší na světě.

Pokud něčeho lituji, tak toho, že mi osud nebo můj vnitřní strach nedovolil dokončit příběhy konkrétních lidí, které jsem v Iráku poznal a které jsem si oblíbil. Právě z jejich životů a vyprávění jsou utkány mé reportáže. Když však zemřel Džamál Salmán, můj tlumočník a přítel, neměl jsem téměř šanci se k nim dostat.

Několik z nich už také nežije. Doufám, že ostatní žijí a mají se – na irácké poměry – dobře, ačkoli čistě lidsky jsou jejich životy strašné. Tato kniha je právě pro ně, pro Džamála a pro Krzysztofa.

Paweł Smoleński



ČÁST PRVNÍ

Ó, jak se mýlíte, mýlíte, mýlíte.

Nejsme jen řekou ropy

tekoucí na celý svět.

Naše kořeny sahají po Ur

a sumerskou civilizaci.

Jsme velký národ,

jsme Arabové.

Až se jednoho dne

sjednotíme,

staneme v čele pochodu lidstva.

z písně Iráckého národního písňového a tanečního souboru

1.

Za špinavými okny hotelu Ištar vládne bagdádská mlha promísená s dusivými zplodinami. Její barva je směsí žluté, modrofialové a šedé a strukturou připomíná promočenou vatou. Zahaluje vylištěné ulice a stísněné dvorky, zhasíná světla nepočetných lamp, proniká do očí, páchnoucí a hustá jako kouř z ohniště, v němž hoří hadry a staré pneumatiky. Musíte se jí prodírat, rozhrnovat ji rukama, jako byste plavali ve vodě. V mlze zanecháváte stopy, můžete po ní šlapat, udusávat ji nohama. Úzká a klikatá stopa značí, že tím místem proběhl pes. Stopa široká a plochá, že tudy projel tank. Dutina vyšlapaná v mlze prozrazuje, že tam před chvílí stála skupinka lidí. Kdo to byl, proč se zastavili? To už vidět není.

Mlha dodává tomuto horečnatému městu nezvyklé, přízračné, hroživé a jaksi nereálné vzezření. Mění kontury vysokých palm, zahušťuje neduživé keře, deformuje betonovou zeď obklopující bezpečnou zónu hotelu, zahaluje vysoké obytné domy strašící vymáčenými okny. Nedohlédnu na nedaleký Tigris ani na náměstí al-Firdaws (*firdaws* znamená ráj), kde ještě před několika měsíci stála velká socha Saddáma a dnes tam končí pravidelné páteční demonstrace proti násilí, proti okupaci, za islám, za práva žen, za právo šaría, za menšiny i většiny. Neznámá, ale šikovná ruka maluje pod rouškou noci po domech obklopujících náměstí nápisy „Američané, vraťte se domů“. Ještě nedávno se takové nápisy jen hemžily pravopisnými chybami.

Všude kolem hučí generátory a motory vojenských transportérů, píská porouchaná klimatizace. Rotory vrtulníků Apache roz-

viřují hustý nehybný vzduch. Z rozbité prosklené střechy hotelu Ištár stékají do haly pramínky vody. Spáry v kamenné podlaze jsou plné střepů – proč pečlivě uklízet, když mohou další rakety dopadnout každou chvíli. Hoši z oddílů Old Irons kouří; právě se vrátili ze služby. Koupelna je plná vody z prasklé trubky. Internet přestal fungovat stejně jako telefony. V mezipatře vnucuje Hajdar hotelovým hostům levné růžence a opravdové babylonské památky. Za chvíli se uloží ke spánku pod pultem svého obchůdku. Z obrovské televizní obrazovky k nám doléhají hlasité zvuky jakési arabské telenovely natočené nejspíš v Libanonu: žena si rve vlasy, muž ji sleduje netečným pohledem. Před obrazovkou vysedává hrstka znuřených diváků. Ožijí v okamžiku, kdy začnou vysílat zápas. Z malých sklínek kouří horký čaj. Už aby bylo ráno a slunce zahnalو mlhu.

Mlha velké čekání nelítostně prodlužuje. Všichni čekáme: Iráčané, zahraniční novináři, američtí vojáci. Čekáme i ve dne, ačkoli za světla vypadá Bagdád roztěkaně a chaoticky, rozhádaně a ukřižene, roztřeseně a nervózně. Kamsi spěchá, kamsi pádí, je mu jedno, jestli s proudem nebo proti proudu; nezajímá ho, že po někom šlape, že někoho porazí, odstrčí, poníží, zabije. Život Bagdádu se neřídí žádnými pravidly ani zásadami. Alespoň já je nedokážu pochopit ani pojmenovat.

Jsou mezi námi lidé, kteří mají „své zdroje“, takže vykládají, koho se ptát, kdo má informace a co se stane za okamžik. Jsou i tací, kteří si před odchodem z hotelu navlékají neprůstřelné vesty. Ramenatí chlapi s novinářskou akreditací, co ani v hale hotelu Ištár neodloží zbraň. Krzysztof říká, že právě kvůli nim tu střílejí po novinářích. I oni čekají, ale bůhví na co.

Čekání se tu stalo zvykem, životním stylem a povinností. Čeká se na první pohled klidně. Člověk přehodí nohu přes nohu, nevrčí se, nepřechází ode zdi ke zdi, sedí v koženém křesle, s čajem, pokoutně koupeným pivem nebo sklenkou whisky ukrytou v dla-

ních, zahalený cigaretovým kouřem, pohodlně, potichu, ale neustále ve střehu a v jakémisi vnitřním napětí. Musíme čekat, protože něco se určitě stane. Začne se střílet, někdo se nevrátí, vybuchne bomba ukrytá v plynové lahvi nebo v automobilu.

(Vybuchla bomba, zabila tři lidi, nebo možná jen jednoho člověka, dva, pět, sedm. Američtí vojáci přehradili ulici, iráčtí policisté nabíjejí zbraně, kameramani vyběhli z hotelu. Aha, jenom tři mrtví. Co se stalo? Nic, tak to tady vypadá každý den. Bude z toho informace o délce jedné věty na poslední stranu denního zpravodajství, jednou, maximálně dvakrát ji zopakuje nějaké rádio, televize si jí určitě ani nevšimne. Tři oběti nezmění zdoluhavý, i když napjatý rytmus čekání.)

Že se nakonec něco stane, je ale jisté. Něco na první stránku novin. News. Pokud ne tuhle noc, tak tu další. Zítřa, pozítří, další ráno. Včera byli hlavní zprávou Američané mučící Iráčany ve vězení Abú Ghrajb. Dnes rukojmí, jimž mudžáhidé stínají hlavy. Ukazuje se, že je v tom velký rozdíl – zemřít při výbuchu bomby, po zásahu kulkou, nebo být sťat mečem. Uříznutá hlava se okamžitě ocitne na první straně.

Ta zatracená mlha by měla uklidňovat, ale rozčiluje. Měla by uspávat, ale probouzí. Rádoby vyhlazuje kontury města a změkčuje je jednoduché neforemné tvary velkých domů, ale ve skutečnosti vyvolává strach a fobie, oživuje příběhy o upírech. Na dlažbě před hotelem leží japonský fotoreportér; pes hledající bomby něco ucítil v jeho batohu. Leží tak dlouhé minuty, nic ale neexploduje, takže může vstát a oprášit si kalhoty. Za chvíli se usadí v hale. Připojí se k čekajícím.

Krzysztof říká, že bomba před hotelem, to nic není. Ale takový antrax vypuštěný do klimatizace, to bude přesně ta hlavní zpráva, o které už nestihneme informovat. Proč zrovna antrax, a ne plyn? Nemám tušení.

Právě se vrátila malá hubená Němka, kterou okradli u al-Falúdzi. Bude spát v mém pokoji, protože nemá ani halíř. Druhý den

ji pracovník jedné z humanitárních organizací odveze do Ammánu. Už nechce dál čekat.

Bagdád v mlze děsí. Víc než za plného slunce, kdy duní motory tisíců aut, kdy se dusí v benzínových výparech, topí v loužích ropy, kdy kolemjdoucím ukazuje vyhořelé domy, děravé chodníky, vytrhaná okna a dveře, pošlapané trávnický, seschlou zeleň a podstavce stržených soch. Dnešní Bagdád je zkrátka příšerný.

„Podle mě,“ řekl chalífovi Abú Džafarovi al-Mansúrovi, jenž založil a vystavěl Bagdád, jeho poradce, „by ses měl usadit mezi čtyřmi body. Na západě jsou to Qutrubbul a Badrája, na východě Nahr Búq a Kalwaza. Tam budeš blízko vody, v palmových hájích. Když jedna z řek a její kanály vyschnou, zůstanou jiné. As-Sarát tě bude zásobovat loděmi ze západu. Eufrat dodá vzácné zboží z Egypta a Sýrie, na jiných lodích připluje náklad z Číny, Indie, Basry a Wásitu. Po řece Tigris dorazí transporty z Arménie a sousedních zemí až po Zab, ale i z Byzance, Amidy, al-Džazíry a Mosulu. Budeš se nacházet mezi řekami, takže k tobě nepřátelé neproniknou jinak než přes most nebo lávku. Když budou mosty strženy a lávky zničeny, nepřítel se k tobě nedostane. Pokud se usadíš mezi Eufratem a Tigridem, nenapadne tě nikdo z východu ani ze západu, protože by musel překročit řeku. Budeš v půli cesty mezi Basrou, Wásitem, al-Kúfou, Mosulem a as-Sawádem, nedaleko pevniny, moře i hor.“

Saddám Husajn se rád nechával srovnávat s velkými Abbásovci, al-Mansúrem a jeho vnukem Hárúnem ar-Rašídem, kteří vybuodovali moc chalífátu i města, osmisetitisícové a patrně nejokázalejší metropole tehdejšího světa, proslulé nádhernými mešitami s vysokými minarety, akademiemi a medresami, nemocnicemi a knihovnamí, úžasnými Šeherezádinými příběhy, lyrickou poezií i historickými traktáty, překlady děl řeckých filozofů, právními kodexy i knihami objasňujícími tajemství matematiky. Saddám věřil, že se vyrovná nejslavnějším. Měl paláce, měl životopisce při-

pravené na každý pokyn a básníky čekající na každé zavolání, malíře a portrétisty, měl svoji ochranu a fedájiny připravené položit za něj život, měl specialisty na mučení, kteří se svému řemeslu učili v komunistickém Německu. Měl svoji literární cenu, rozhodoval o pravdách islámu, byl oslavován v písních. Domy i věže, mosty i ulice pojmenovával po sobě. Byl králem králů, chalífou chalífů, vůdcem vůdců. Byl vším.

Když jsem do Iráku přijel, už se schovával v podzemní skrýši nedaleko rodného Takritu, ponížený a zdeptaný. Stal se z něj psanec, uprchlík svržený z vrcholu moci, padlý tyran. Stal se nikým. Nakonec ho pověsili.

Přesto se objevoval v každém příběhu, každá věta se o něm zmiňovala, byl zaslouženě odsuzovaný a nezaslouženě všudypřítomný. Chtěl jsem si vyslechnout příběh bagdádských mešit – a slyšel jsem, že je nechával stavět na svoji počest. Chtěl jsem si povídat o školách – a lidé mi vyprávěli, že na hodinách, na školních nástupech, a dokonce i během výchovných pohovorů bylo uctíváno jeho jméno. Objevoval se vždy a všude, v každé větě i v každém povzdechu, byl pozadím, podloží, základem i hlavním hrdinou. Všudypřítomný a uctíváný, všemocný a nenáviděný, proklínáný a odsuzovaný, podlý, falešný, mazaný a krutý.

Měl jsem pocit, že je ve všech těchto příbězích jakási zvláštní dvojakost, vnitřní rozpornost, dva aspekty, které by se měly navzájem vylučovat, rušit, eliminovat, ale ve skutečnosti se podporovaly a doplňovaly. Nepochopitelné vnitřní nutkání hovořit a zároveň mlčet, skrývat, vytáčet se. „Neviděl jsem, nevěděl, neznal jsem, nevzpomínám si.“ Tato slova jsem slyšel stejně často jako „řeknu ti, vím, viděl jsem to na vlastní oči“.

Saddám tam bude navždy. I když je dobře, že už není.

Bagdád Abbásovců padl v důsledku mongolských nájezdů. Nejdřív Hülegü a po něm Tamerlán horlivě vypalovali knihovny, hanobili mešity a slavné akademie proměňovali ve stáje. Bojovníci

Tamerlánova vojska, divocí a negramotní, budovali na bagdádských náměstích pyramidy z usekaných hlav sahající až k nebi (sám Tamerlán Bagdád opustil, protože nedokázal snést zápach rozkládajících se nepohřbených lidských těl). Saddám dokázal zemi i město, jež pro něj stavěli Francouzi, Němci, Poláci a Američané za peníze z ropy, zničit sám. Iráčané dlouhá léta provolávali: *bi-r-rúh, bi-d-dam, nafdílk já Saddám* – obětujeme za tebe duši i krev, Saddáme. Když se však v Bagdádu objevily první americké tanky, neměl kdo křičet, jen hrstka chtěla střilet a pouze ministr informací Muhammad as-Sahháf ujišťoval, že je vše pod kontrolou. „Ručím vám za to, že se v Bagdádu američtí vojáci neobjeví,“ říkal.

Američtí vojáci právě v ten okamžik přejížděli mosty přes Tigris. „Vojáci stojí na náměstí al-Firdaws a po irácké armádě ani stopy. Frnk – vypařila se. Akt velkého zmizení. Uniformy a vojenské boty se válejí po ulicích; armádní vozidla zůstala stát uprostřed silnic. Na rozkaz Všemocného zmizela celá armáda v jeden okamžik, přesně jako v pohádce: ... když odbila dvanáctá hodina, zlatý kočár se opět proměnil v dýni.“ Tak psal o oněch dnech Salam Pax ve svém *Blogu z Bagdádu*. Jen pár vět. A v nich celá pravda.

Po mongolských nájezdech se už Bagdád nikdy nevrátil ke své někdejší slávě, ač nadále patřil k nejdůležitějším městům arabského světa. Bagdád po Saddámovi, to je bída a špína, haldy smetí, zápach výfukových plynů a smrad zahnívajících odpadků, vyhořelé domy, otrávený Tigris, hanba a pokoření. Jordánský Ammán, po léta považovaný za provincii, je dnes ve srovnání s Bagdádem hrdou a čistou světovou metropolí.

Bagdád, to je hrůza a betonová stísněnost. Za dne troubení klaksonů a hučení generátorů, bída a žebráci. V noci rachot vojenských transportérů, strach, smečky opuštěných zdivočelých psů schovávajících se v husté mlze.

Nechť Alláh mlhu pochválí. Pomáhá to všechno vydržet.



ČÁST DRUHÁ

*Snědá čela naplněná radostí a láskou
a vytrvalost vytyčili člověku cestu.
Ty, jenž stojíš v čele svého národa,
dej, ať září horizonty revoluce!
Obrození, lví sílo,
hrdosti a nádhero rodu,
ved' nás k vítězství,
probud' v naší zemi ar-Rašídovy časy.
Jsme generací obětí, úsvitem pracujících.
Navratte se, nové slávy!
Vlast roste nezlomnou silou
a mučedník následuje mučedníka.
Náš mocný národ je úsvitem svobody,
naši soudruzi budují pevnost moci.
Iráku, stal ses útočištěm Arabů
a sluncem, jež z noci učiní den.*

z irácké hymny přijaté v dobách vlády Saddáma Husajna

To, co jsem udělal, by nikdy neudělalo žádné zvíře.

Antoine de Saint-Exupéry

[...] který se pase na utrpení svých obětí, uspokojuje svou potřebu mučit, týrat a působit bolest. [...] je člověk nepraktický („něco, co není k žádnému užitku“). Tím, že působí utrpení druhým, nic sám nezískává, nelze ho tedy posuzovat podle racionálních, pragmatických kategorií. Nepřemýšlí o tom, že týrání lidí nemá žádný smysl a k ničemu nevede, důležitý je pro něho proces týrání, týrání samo.

Ryszard Kapuściński, Impérium (přel. Dušan Provazník)

1.

Vypadalo to jako něco naprosto nevinného, detail, drobnost, na kterou si člověk téměř nevzpomene. Kdo to nařídil? Byl to Saddám osobně, nebo nějaký jeho všemocný poradce a důvěrník? To si nikdo nepamatuje. Jak to nařídil? Rozhodným, tvrdým a autoritativním hlasem, jenž nesnesl odporu? Nebo to byl jemný návrh ozdobený vlídným prosebným úsměvem, protože v oněch dobách ještě nešlo tolik rozkazovat? Velký strach, ačkoli už byl naplánován a skrýval se v bagdádských zákoutích, měl teprve vyjít na ulice. Neví se ani, kdy se to stalo, jaký byl měsíc, jaký den týdne – snad čtvrtek před muslimským svátečním pátkem, snad sobota, první den práce, nebo úplně obyčejné úterý. Ale právě tento okamžik, tato chvíle, tento rozkaz nebo na první pohled nevinná prosba spustily lavinu, staly se prologem, předehtou, úvodem ke všemu, co mělo rychle následovat.

Jednoho dne (Kterého roku? Iráčané si nepamatují ani to, o jaký šlo rok!) v centrálních i oblastních úřadech, v důležitých i nedůležitých kancelářích, ve školních kabinetech i nemocničních pokojích, na univerzitách, v poradních místnostech velkých společností i v dílnách malých továren, v novinových redakcích, v obchodech, hotelích, zkrátka všude tam, kde se k tomu našel vhodný kus zdi, se začaly portréty tehdejšího druhého muže Iráku Saddáma Husajna objevovat ve stejné výšce jako portréty prezidenta Hasana al-Bakra. V Bagdádu se tak jistě stalo okamžitě po vydání nařízení, ale ve vzdálených zapomenutých osadách kdesi v bažinách Tigridu nebo ve třtinových vesničkách bažinných

Arabů došlo k převěšování portrétů až o několik týdnů později; v té době přeci neexistovaly faxy ani e-maily, takže se informace šířily mnohem pomaleji.

V oněch dnech bylo v celé zemi slyšet velké klepání. Dozorci i uklízeči, hoteloví poslíčci i ředitelé ropných polí, primáři klinik i obchodníci drželi v rukou kladívka a hřebíky a několik desítek vterin tloukli, klepali a ťukali. Pak kontrolovali, jestli jsou portréty opravdu ve stejné výšce, jestli černobílá Saddáмова fotografie visí rovně, jestli není nakřivo, možná by ji měli trochu posunout, možná maličko výš, možná kousek doprava, možná kousíček níž.

Starší lidé si přesně pamatují, kdy Saddám odstavil od vlády Hasana al-Bakra (někteří tvrdí, že byl prezident nemocný, neměl na vládnutí dost sil a brzy poté zemřel, jiní říkají, že ho Saddám nařídil otrávit, nebo možná udusit), kdy zavraždil vůdce iráckých šíitů, velkého ajatolláha Muhammada Sádiqa as-Sadra (jeho nevyvedený nejmladší syn způsobí Američanům spoustu potíží), kdy začala válka s Íránem a kdy první válka v Perském zálivu. Pamatují si datum, a někdy dokonce i hodinu, kdy se měl jejich syn (bratr, švagr, manžel) vrátit domů, ale nevrátil (za chvíli přijde, určitě se zdržel u přátel), nevaroval, že bude mít zpoždění (musíme obvolat městské nemocnice, určitě došlo k nějaké nehodě), dokud se neukázalo, že zmizel beze stopy (proč to, Bože, potkalo i nás, vždyť byl tichý, klidný, poslušný, nevybočoval z řady, nemohl nic provést). Téměř nikdo si ale nevšiml onoho celoiráckého klepání a ťukání.

Džamál S.: „Pamatuju si, *habíbí*, den svého procesu. I moment, kdy mě po vynesení rozsudku zavřeli do cely. Přesně si vzpomínám, kterého dne jsem vyskakoval z autobusu a běžel do krytu, abych se schoval před iráckými bombami. Vzpomínám si, kdy jsem poprvé viděl své vrstevníky, kteří zběhli z armády, s potupně uříznutýma ušima. Vidíš, *habíbí*, že moje paměť není nejhorší.

Nezpomínám si ale, kdy jsme převěšovali Saddámovy portréty (musel to být konec sedmdesátých let, studoval jsem tehdy hudební školu, hrál jsem na housle *al-džawza*), ačkoli si pamatuji školní místnosti vyzdobené nejprve jen portréty al-Bakra a potom al-Bakra i Saddáma. Celá ta změna, začátek našeho utrpení a neštěstí, počátek teroru (ačkoli teror a strach vládl již za al-Bakra, byl to však teror namířený proti vybraným, masový, ale i individuální, nebyl všudypřítomný, všeobjímající, jen takový obvyklý blízkovýchodní teror, každodenní, akceptovatelný, plný chyb a nedostatků, teror, který se dá vydržet, ve kterém se dá žít), zkrátka to všechno se dělo před mýma očima, moje mysl si byla všeho vědoma, souhlasil jsem s tím, protože jsem neprotestoval, mlčky jsem se na tom všem podílel, protože jsem neudělal nic, abych tomu zabránil.

Kdyby se mě tehdy někdo zeptal: Džamále, chceš, aby fotografie viceprezidenta Saddáma Husajna visela ve stejné výšce jako fotografie prezidenta Hasana al-Bakra? – pokrčil bych rameny a šel bych sníst pečeného kapra na nádhernou bagdádskou Karrádovu ulici nebo si poslechnout nějakou hudbu.“

Nebylo to tak, že by byl Saddám do té doby nikým, nebyl člověkem neznámým, privátní osobou, jedním z mnoha Iráčanů. Bylo mu jen něco přes dvacet, když se na podzim roku 1959 jako ilegální bojovník podílel na atentátu na generála Qásima, iráckého diktátora. Podle legendy byl údajně zraněn, ale sám si ostrým nožem vyřízl kulkou z nohy, přeplaval Tigris a uprchl. O čtyři roky později, po zdařilém puči strany Baas, jemuž se v Iráku říká „nevěsta všech revolucí“, se lidem zdálo, že vládne Hasan al-Bakr. Za jeho zády však zemi řídil právě Saddám, z druhé řady, skrytý, v šeru, ve stínu. Podepisoval mezinárodní smlouvy, jezdil po světě, západním koncernům sebral vládu nad iráckou ropou, z azylu ve svatém městě an-Nadžaf vyhnal ajatolláha Chomejního, dohlížel na prá-

ci tajné policie. Jeho vyšetřovací komise spravovala vězení Qasr an-Nihája, což v arabštině znamená Palác zániku. Právě Saddám nařídil veřejně oběsit několik desítek lidí považovaných za špiony imperialismu, Ameriky a sionismu. Dav, který popravu sledoval, provolával Saddámovo jméno. Už v té době se Irák topil v krvi. Situace byla den ode dne horší, ale dělo se tak pozvolna, pomalu, krůček po krůčku. Ani ti nejpronikavější vizionáři nemohli předvídat, k čemu dojde za několik let.

Džamál S.: „Dnes si říkám, že tehdy jsme ještě měli šanci něco změnit, něco zastavit. Nebudeš tomu věřit, *habíbí*, ale když v té době přijel na moji školu nějaký stranický nebo vládní potentát, hádali jsme se s ním, přeli, musel si vyslechnout naše argumenty, někdy dokonce i ustoupit. Nevšimli jsme si ale dne, kdy došlo k převěšování portrétů. Ten jeden okamžik, který jsme nevědomky vytlačili z naší paměti, byl začátkem, všechno odstartoval. Právě v tu minutu se nezvratně a neodvolatelně začal proměňovat náš život, na mnoho let nám byly přiděleny role, ač jsme ještě neznali scénář a nevěděli jsme, co je to za hru. Kladívky a hřebíky, klepáním a ťukáním jsme k tomu dali souhlas. Dovolili jsme nechat vzedmout vlnu, kterou jsme později neuměli zastavit.“

2.

Vzpomíná si, že když třídě vyprávěl onu historku vycucanou z prstu (kdyby měl na výběr, nikdy by ji nevyprávěl), hlas se mu ani jednou nezdrhl. Nařídili mu to, tečka. Copak mohl odmítnout? V Iráku Saddáma Husajna neexistovalo slovo „odmítám“. „Odmítám“ mohlo být posledním slovem v životě.

Džabbár neměl výčitky svědomí, i když věděl, že plácá nesmysly. Necítil se nesvůj, nepřemýšlel o tom, co říká. Plnil povinnost, za-

chraňoval si kůži, prodlužoval svůj klidný život o další den. Choval se tedy čestně a správně; jeho kolegové učitelé přidávali celé roky svoje příběhy ke vsudypřítomné lži, a přesto spali klidně. Každá vyučovací hodina jednou skončí.

Stál tedy za katedrou a odříkával to, co předtím slyšel v kabinetu. Nebo si to přečetl v učebnici patriotismu? Už si nevzpomíná, protože si nechce nic pamatovat. Je si pouze jist, že dětem, které ho poslouchaly, bylo deset nebo jedenáct let.

Džabbár M.: „Vyprávěl jsem více méně toto: Stalo se to před několika desítkami let, když byl pan prezident ještě dítě...

... když byl pan prezident, stejně jako vy, dítě, i on chodil do školy. Samozřejmě to nebyla tak pěkná škola jako ta naše, dětem v ní nebylo dobře. Iráku vládli cizinci. Nezáleželo jim na tom – jako dnes záleží panu prezidentovi –, aby irácké děti získaly patřičné vzdělání.

Panu prezidentovi, i když byl ještě malým chlapcem, to bylo jasné. Musíte ale vědět, že pan prezident nebyl obyčejné dítě. Znáť abecedu a číst se naučil nejrychleji ze všech, matematika pro něj neměla žádná tajemství. Byl nejoblíbenější a i učitelé si uvědomovali, že mají co do činění s někým výjimečným...

... mezi učiteli byl však jeden zvlášť zlomyslný a zlý. Nechápal, že pan prezident, ač byl ve vašem věku, převyšoval svojí inteligencí dospělé. Záviděl mu, křičel na něj, vymýšlel si. Dával panu prezidentovi ty nejtěžší otázky. Nemohl vystát, že pan prezident znal pokaždé odpověď. Jednou dal proto malému Saddámovi, vašemu strýčku prezidentovi, facku.“

Džabbár si vzpomíná, že do té chvíle seděly děti klidně, trochu znuděné, ospalé, nesoustředěné, protože podobné příběhy slyšely minimálně dvakrát týdně. Když ale řekl „dal strýčku prezidentovi facku“, zaslechl šustění a pohyb, spatřil nedůvěřivé pohledy. Vypadalo to, jako by řekl: zítra skončí svět, po dni nepříjde noc.

Džabbár M.: „Takže ten příšerný zlý učitel pana prezidenta udeřil, říkal jsem. Pan prezident vyskočil z lavice, chytl učitele za ruce, a i když byl tak malý jako vy, strhl ho na podlahu. Zbil ho a nakonec mu za trest ukousl ucho. Děti začaly tleskat – spravedlnosti bylo učiněno zadost.

Učil jsem rád. Obětoval jsem škole téměř patnáct let života. Platili mi mizerně a manželka se na mě kvůli tomu zlobila, ale já jsem si myslel, že je to nejlepší povolání, jaké jsem si mohl vybrat. Učil jsem angličtinu a to byl další důvod, proč jsem se držel školy. Kdybych byl historikem nebo geografem, kdybych musel denně učit patriotismus, určitě bych si našel jinou práci. Ale gramatika, pravopis, vysvětlování složitých anglických časů mi připadalo jako bezpečná činnost; pravidla *past perfect* nebo *simple past* jsou apolitická. Navíc to byla dobrá záminka proč číst zahraniční noviny a knihy.

Každý čtvrtek v průběhu školního roku jsem se účastnil slavnostních nástupů: děti vytahují na stožár iráckou vlajku, zpívají, recitují, deklamují, předčítají. Nezajímalo mě to. Učil jsem angličtinu, byl jsem obyčejný učitel, jen jsem stál vedle ukázněně seřazených žáků a odříkával to, co všichni. Byl to nesmyslný rituál, který mi byl lhostejný. Nemusel jsem se vyjadřovat veřejně, nikdo po mě nevyžadoval, abych nahlas vyslovoval své názory. Mlčel jsem i na stranických schůzích; co zajímavého by mohl říct učitel angličtiny? Do strany Baas jsem vstoupil, protože jsem neměl na vybranou. Svobodná vůle v Iráku neexistovala. Kdybych se nestal členem strany, ztratil bych práci. Saddám ostatně jednou řekl: „Všichni Iráčané jsou členy strany Baas, i když do ní nepatří.“ Nemínil jsem s ním polemizovat.“

Džabbár mi ještě řekl, že netuší, jakým zázrakem se mu tolik let dařilo unikat suplování. *In šá'alláh* – taková byla Boží vůle. Pokud už musel, zařazoval dodatkové hodiny angličtiny místo matema-

tiky nebo chemie. Patriotismus učili jiní, ti, kteří dobře věděli, jak se to má dělat. Džabbár ví, že měl štěstí. Až do oné hodiny.

„Vrátil jsem se domů, moji synové sledovali v televizi vystoupení zpěváka, který zpíval o Saddámovi. Snědl jsem večeři, šel jsem spát, všechno jako obvykle, ale něco ve mně vřelo. Tak to šlo několik dalších dní: ráno jsem vstal, šel do školy, vracel jsem se domů. Synové mi vyprávěli, co ten den udělal strýček Saddám, a já jsem jedl, usínal a zase odcházel do školy. Něco mě ale trápilo, něco mě uvnitř svíralo, něco mi nedávalo spát. Až jsem pochopil, že se bojím. Já, dospělý člověk, se bojím dětí. Byl jsem náročný učitel. Vyděsil jsem se, že když nějakého žáka pokárám, vrhne se na mě a ukousne mi ucho. Dětem jsme přece opakovali, že mají ve všem následovat pana prezidenta. Ze školy jsem odešel.“

Džabbárovu rozhodnutí se nikdo nedivil (za pár desítek dolarů měsíčně se sotva dalo vyžít, dokonce i v Iráku), ale nikdo také neznal jeho skutečné důvody. Nejprve byl tlumočnickem iráckých delegací, které na cestách do tehdy ještě rasistické Jihoafrické republiky nebo do Srbska Slobodana Miloševiče podepisovaly Saddámovým jménem smlouvy na dodávky zbraní. Brzy toho nechal, protože ho jako horlivého muslima uráželo, že musí mluvit s lidmi, kteří se okamžitě po uzavření obchodu pohrdavě vyjadřovali o islámu. Nějaký čas prováděl po Bagdádu zahraniční výpravy. Musel hlásit tajné policii, co si mezi sebou turisté povídali. Neměl kvůli tomu žádné výčitky svědomí; v každém případě to bylo etičtější než vyprávět dětem o malém strýčkovi Saddámovi, co svému učiteli ukousl ucho. Nejspíš ale nedonášel dost horlivě, protože o práci rychle přišel a nechal se zaměstnat v hotelové prádelně. Recepčním, kteří byli jeho nadřízenými, pro jistotu tvrdil, že anglicky zná jen pár slov a nejlépe umí „I don't speak English“. Zahraniční turisté z Iráku ostatně brzy zmizeli.

Když Džabbár opustil školu, něco ho nutilo zjistit, proč Saddám – přirovnávaný k Bohu, chalífům a babylonským králům –

potřeboval pohádky o tom, jak v dětství ukousl ucho nespravedlivému učiteli. Ze střípků rozhovorů, útržků vzpomínek, z klepů a povídaček si poskládal celý příběh. Dospěl k názoru, že byl Saddám nešťastný.

„Říkalo se o něm, že je silnější než Bůh, mytičtí hrdinové mu nesahali po kotníky, ze všech potyček vyšel vítězně, vyhrával války, byl Vůdcem, Učitелеm, Osvoboditelem. Když Američané dobyli Bagdád, byl jsem se podívat v jednom z jeho paláců. Viděl jsem tam čtyřicet šest párů zlatých dveří, tisíce čtverečních metrů podlah vyložených nejdražší terakotou; jedna malá dlaždice stála i pět set dolarů. Z jednoho konce paláce na druhý jsem šel skoro dvacet minut. Bylo to absurdní, naprosto nepotřebné bohatství, luxus a přepych, které mohla zrodit jen těžká choroba duše.

Byly po něm nazývány mosty, ulice, školy i nemocnice. Všichni jsme ho měli obdivovat, milovat, trást se před jeho hněvem. Mnoho lidí ho opravdu milovalo. Ale ještě víc Iráčanů se před ním trásl strachy. Byl hrozivým tyranem, vrahem, sadistou, iráckým Stalinem, Ceaușescem i Asadem. To ale není celá pravda o Saddámovi.

Všiml jste si, že nikdo nikdy a nikde neřekl veřejně ani slovo o jeho otci? Saddám totiž svého otce neznal. Byl levobočkem, to je v naší kultuře velké a potupné stigma. Narodil se nedaleko Takrítu, vyrůstal ale v Bagdádu, v rodině bratra své matky, Chajrulláha Talfáha. Jeho strýc byl odvážným vojákem bojujícím v protibritském povstání a krutým banditou terorizujícím bagdádské slumy. Ona čtvrť řadových domků, které ze zvyku říkáme Saddámíjjat al-Karch, byla ještě před deseti lety ponurým chudinským ghettem a jmenovala se jednoduše al-Karch. Právo slumů je k levobočkům nemilosrdné. Saddám to zakusil na vlastní kůži.“

Džabbár se v obskurních a špinavých čajovnách čtvrti al-Karch dozvěděl, že Saddám jako dítě často nocoval v Takrítu na ulici, protože jeho strýc byl zlý člověk. Že byl doma bit, že kradl a žebral,

opakovaně ho znásilnili. Džabbár tvrdí, že jednu dobu posílal strýc svého synovce zámožnějším pedofilům. Když se ocitl v Bagdádu, byl budoucí diktátor dospívajícím chlapcem. Kdosi z al-Karchu Džabbárovi řekl, že i pak musel chodit s muži ze slumů mezi keře rostoucí na březích špinavě žlutého Tigridu.

Saddámovi bylo šestnáct, když ho strýc naučil zabíjet; společně zavraždili Chajrulláhova konkurenta ze zločineckého podzemí. Nebylo mu ještě ani dvacet, když spolu se strýcem zavraždil jistého úředníka. Takové dětství, rané mládí a obdiv ke krutému strýci ho podle Džabbára poznamenaly na celý život. Po vzoru svého strýce, kterého přes všechny křivdy uctíval, se dal na politiku; Chajrulláh působil ve straně Baas a strana potřebovala kruté lidi a vrahy.

(Strana Baas se v Iráku poprvé chopila moci v roce 1963. Tehdy byl zastřelen irácký prezident, generál Qásim. Aby Iráčané uvěřili, že je prezident mrtvý, byla v bagdádské televizi zinscenována krutá podívaná. „Každou noc to makabrozní představení opakovali. Tělo posadili na křeslo ve studiu. Obcházel ho voják a dotýkal se různých jeho částí. Občas ukazovala kamera scény ze zničeného ministerstva obrany, kde Qásim úřadoval – diváci tak mohli vidět zmasakrovaná těla členů jeho ochranky... Pak následoval návrat do studia a podrobné záběry všech otvorů po kulkách. Celá ta hrůzostrašná podívaná končila scénou, jež musela na dlouho zůstat v paměti diváků: voják popadl visící prezidentovu hlavu, naklonil se nad ní a plivl na ni.“*)

Když Saddám vládl Iráku, vydal jeho strýc – v té době starosta Bagdádu – politický manifest. Nazval ho „Tři věci, které Bůh neměl stvořit: Peršany, Židy a mouchy“. Peršany proto, že jsou to „zvířata stvořená Bohem v lidské podobě“, Židy proto, že je to „směs podlosti a odpadu z jiných národů“. Stvoření otravných much se už vůbec nedá pochopit.)

*) Rebecca Stefoffová, *Saddam Husajn. Absolutny władca Iraku*, Warszawa: Świat Książki, 2003.

Mizerné čajovny už tu dnes nejsou. Nevládne tu tak obrovská bída. Zůstala ale paměť o Saddámovi – Dobrodinci, Ochránci, Otcí. Saddámíjjat al-Karch, to je Takrít, al-Fallúdža a Ramadí v jednom. Proto nemám ponětí, kdo mohl Džabbárovi M. vyprávět o temných detailech ze Saddámova dětství.

Saddámíjjat al-Karch leží nedaleko někdejšího ministerstva obrany. Během první války v Zálivu tam dopadlo několik bomb. Když byly později na Irák uvaleny mezinárodní hospodářské sankce, rozhodl se Saddám právě v této chudé čtvrti demonstrovat svoji moc a dobrotu.

Jednoho dne roku 1993 přišli za obyvateli ghetta úředníci z prezidentského paláce. Řekli jim, aby si sbalili věci. Do ghetta vjely buldozery a těžká stavební technika. Jen o něco později se lidé mohli nastěhovat do pěkných nových domů. Tato čtvrť vždy podporovala stranu Baas. Vedlejší chudinská čtvrť, oddělená úzkou nitkou ulic, volila komunisty. Tam nebyl opraven jediný dům.

Saddámíjjat al-Karch je dnes poloprázdný. Ze čtyř set třiceti rodin jich tady zůstala možná stovka. Saddámův dar sousedům z dětských let byl zamýšlen jako výměnný obchod: dostaneš dům výměnou za loajalitu a spolupráci. Řada obyvatel Saddámíjjat al-Karch donášela tajné policii. Řada z nich špehovala ostatní. Nebyli příliš vzdělaní, nemluvili s takrítským akcentem. Byli tím nejnižším stupněm v irácké mašinérii teroru a zotročení – z vděku vůči diktátorovi, stesku po lepším zítřku, kvůli snaze udržet si práci. Řadoví pracovníci tajné policie, dozorcí ve vězeních, seržanti Saddámovy armády. Chtěli zmizet z očí jiným obyvatelům Bagdádu. Už jen nové domy, které dostali, byly dostatečným důvodem k nenávisti.

I přes Saddámův dar a jeho sliby, že z nich udělá osvětlené a bohaté lidi, tady dál vládne mentalita ghetta. V útulných uličkách osázených palmami i na krásné promenádě podél břehů Tigridu se válejí kupy odpadků. Protékají tudy potoky mydlin a splašků.

Nevelké parčíky se proměnily ve skládky hniјících odpadků. Kolem domů pískové barvy vyrostly desítky obskurních, větších či menších kamrlíků. Vymláčená okna byla zazděna bílými cihlami.

V noci projížděјí uličkami čtvrti Saddámíјjat al-Karch jen americké hlídky. Není dne, kdy by někoho nezatkly. Tady se v rozhovorech s cizinci mluví o diktátorovi jako o „panu prezidentovi“, je oslavován každý den, lidé mu děkují za velkomyslnost, dobrotu a obětavost. Za nové domy, jež se pomalu mění ve slumy.

Američané jsou naopak „křižáci“ a „okupanti“. Mladí chlapci teatrálně vyhrožují americkým helikoptérám bez ustání přelétávajícím nad okolím.

„Neohneme před nimi krk,“ říká Ahmad, dvacetiletý mladík popíjející Pepsi. „Zatkli mého bratra, ve tři v noci odvedli otce. Přitom jim nic neudělali. Ti zločinci vstupují do domů bez zaklepání, vyrazí dveře, probudí děti, straší ženy. To Američané jsou teroristi. Když o nich přemýšlím, cítím jen nenávist.“

Ahmad vypadá jako mladík z titulní stránky levných časopisů pro dospívající dívky. Hlava ovázaná barevným šátkem, módní kalhoty, v ruce drží stoh cédéček. Přese se svým vrstevníkem, kterého právě pustili z vězení. Zatkli ho uprostřed noci, za křiku a řevu; myslel si, že je to definitivní konec. Chovali se k němu ale dobře, dostal plechovku Pepsi, mohl se vyspat, vyšetřovatel se ho nevyptával příliš podrobně, nikdo nekřičel, nikdo ho neudeřil. Propustili ho po několika dnech, odvezli ho domů. Možná nejsou ti Američané až takoví dobytci?

Ahmad si ale není jistý. Nenávidí a rád se svojí nenávistí chlubí. Sní o tom, že bude bojovat jako někteří z jeho okolí. Zničehonic ale nechá aktuální situaci a politiku stranou a prohlásí:

„Otec mi koupil počítač, surfuju na internetu. A dřív? Dřív jsem to neuměl. Prohlížím si fotky z jiných zemí, strašně rád bych je navštívil. Mám stejné kalhoty, jaké jsem viděl na internetu,“ říká hrdě.

„O spoustě věcí si určitě myslíš něco podobného jako tvoji američtí vrstevníci, cítíš je podobně.“

„Necítím. Nesdílím jejich hodnoty. Já jsem muslim a Iráčan. Oni bojují s islámem.“

„Buď si jistý, že i oni chtějí cestovat.“

Ahmad se zamyslí.

Pak řekne, že nejvíc ze všeho nejvíc by chtěl vidět zasněžené hory. A nějaké evropské město. Amsterdam? Možná Prahu. Někde město, které vypadá jinak než Bagdád.

Džabbár M.: „Když Saddám dosáhl vyššího postavení než ostatní, stali se jeho prvními oběťmi ti, kteří ho kdysi zneužívali; některé dal zabít, jiným nechal vydlobat oči. Později pozabíjel ty, kteří o všem věděli. Dnes není ve čtvrti Saddámíjjat nikdo, kdo by mohl říct: znám příběh Saddámovy dětství z první ruky. Trpělivý člověk si ale jednotlivé útržky složí v celek. Když jsem procházel Saddámovým palácem, zjistil jsem, proč potřeboval všechno to zlato, ten přepych, ty holdy, zbožňování a strach. Chápu to, i když jeho zločiny nemůže nic ospravedlnit. Spíš než nenávisť vůči němu cítím pohrdání. Ne proto, že byl nešťastným a osamělým dítětem, ale proto, že jako dospělý prohrál s vlastním dětstvím, dovolil, aby ho ovládaly strašlivé vzpomínky.

Nejsem odvážný člověk. Není v mé povaze pátrat po pravdě. Báł jsem se učit, ale zároveň jsem se báł nevědět. Dodnes se o tom bojím mluvit. Proto vás prosím: neuvádějte moje skutečné jméno. Saddám už není, ale jeho lidé mají v Bagdádu stále moc.“

3.

Kachle na zdech byly kdysi bílé, ale zežloutly od cigaretového kouře. Stolky lepí od cukru a prachu, z plechových popelníků vypadávají nedopalky. Sedí tu pouze muži, někteří ponořeni ve svých myšlenkách, jiní pomalými pohyby rukou představují obdélníkové kameny domina. Místnost voní po čaji; pokud někdo

poprosí o jiný nápoj, číšník vykulí oči údivem. Je to místo, které v tomto městě znají všichni: podloubí ulice ar-Rašíd, nejstarší v Bagdádu, nedaleko barevného tržiště al-Mutanabbí, kde se každý pátek prodávají knihy a staré obrázkové časopisy. Na zdech visí portréty Umm Kulthúm, slavné egyptské zpěvačky, patronky čajovny. Ze starého kotoučového magnetofonu se line opojná hudba. Písně působí jako měkká prachová peřina. Můžete se do nich zahalit, zachumlat se do jejich zvuku, odpočinout si od bagdádského spěchu. V této čajovně se zastavil čas, hodinky přestávají existovat, mizí všechno vnější a chvilkové. Realitou je zde čistá metafyzika a hlas velké umělkyně.

Chodím sem rád, ačkoli čaj mají horší než Libanonci v Latákii. Potkávám stále tytéž tváře, už po několika dnech mám pocit, že tu všechny znám – a oni znají mě, zvykli si na mě, jako bych byl jedním z nich. Jsem tedy natolik místní, že se se mnou dá mluvit, ale zároveň natolik cizí, že mi musejí spoustu věcí vysvětlovat. Všechno a od začátku, abych pochopil, kde jsem a co se tu ještě před několika měsíci dělo. Lidé sami přicházejí k mému stolu, beze slova si přisednou, popíjejí čaj, poslouchají zvukný hlas Umm Kulthúm a najednou, bez jakéhokoli úvodu, začínají vyprávět. Jako Júsufovi M., před lety lékárník, dnes šedovlasý vrásčitý muž v dlouhém dišdaši, jenž musel být kdysi modrý. Takových bylo v Iráku málo.

Júsufovi M.: „Určitě jsi to viděl. Celý svět sledoval televizní záběry Saddáma, jak přeplaval divoký Tigris. Takové představení nám ukazovali každý rok. Určitě se, *habíbí*, zeptáš, proč se diktátor nechával fotografovat jako nějaký sportovec nebo atlet. Je to jednoduché. Chtěl ukázat, že roky padá jako splašení koně, ale jemu se stáří a fyzická slabost vyhýbají; je věčně mladý a námaha mu nedělá potíže.

Jednou národu oznámil, že v irácké vládě má jen on dost fyzické síly na to, aby unesl tíhu moci a odpovědnosti. Člověk ale nemůže vládnout sám, i ten největší tyran a autokrat musí mít své pomocníky a zástupce, vykonavatele a jejich podřízené, dozorce a strážce. Sledovali jsme ho pak, jak jede na bílém koni a za ním klušou zpocení a těžce dýchající ministři a generálové, tajemníci a palácoví úředníci: na rozkaz a pod pečlivým dohledem vůdce si vylepšovali obratnost a kondici.

Vzpomeň si, příteli, na fotografie Saddáma střelícího ze samopalů nad hlavami pochodujících zástupů. Tak se nenechával fotografovat ani Ceaușescu. Zase se zepteáš proč. Inu proto, že jsme všichni museli vědět a vidět, že je prezident bojovníkem a ochráncem, udatným rytířem a velkým vůdcem.

Možná si vzpomínáš i na snímky z iránské fronty. Vojáci líbají Saddámovi ruku, protože ho považují téměř za otce. Nebo na obrázky prezidenta obráceného směrem k Mekce, jak se hluboce uklání, protože je tím nejhorlivějším muslimem. Nebo na rozhněvanou prezidentovu tvář, ale s očima zalitými slzami, protože musel vydat přísný, ale zároveň spravedlivý trest; nebudeš tomu věřit, ale když odsuzoval své stranické soudruhy k smrti a pak sledoval jejich popravy, opravdu plakal. Kdykoli jsi zapnul rádio nebo televizi, vychvaloval moderátor Saddáma: Prezidenta, Hlavního vůdce, Hrdinu od al-Qádisíjji, Prvního rytíře arabského národa, Dědice proroka Mohameda.

Pro každou příležitost jsme měli vhodný obrázek: Saddáma modlícího se i světského, krutého i laskavého, starostlivého i hrdinného, ostražitého i nezlomného, v uniformě, v obleku, v iráckém dišdaši, v klobouku, v persiánové čepici, ve vojenském baretu nebo v beduínské kúfíjje, s pistolí, šavlí, s Koránem v ruce. Nemusím ti vysvětlovat, *habíbí*, že každý z těch obrázků byl pečlivě zrežirovanou lží.“

Největší dojem proto na Júsufa M. udělalo několik desítek vteřin rozhovoru, jenž se Saddámem pořídil novinář jakési západní televize. Júsuf rozhovor slyšel díky satelitní anténě; za její používání hrozil trest několika měsíců vězení, neboť – jak tvrdila irácká televize – zahraniční stanice snižují morálku národa.

Rozhovor vznikl před dvaceti lety, ale Júsuf ho viděl relativně nedávno. Diktátor má na sobě zelenou uniformu, je hladce učešaný, s rovně zastřiženým knírem. Jeho tvář je ještě mladá, i když už lehce odulá a oteklá; za pár let nebudou moci irácká média ukazovat jeho dvojitou bradu. Saddám říká: „Opozice v naší zemi nemá lokální, ale mezinárodní charakter.“ Má tím na mysli vzpurný šíitský jih, nepokoje v medresách a mešitách, k nimž došlo po íránské revoluci. Novinář se ptá: „Ospravedlňuje to mučení a popravování?“ Saddám odpovídá: „Ano.“ Má smutné oči, s námahou si otírá nos a čelo. Vypadá jako člověk, jehož něco velmi trápí. Nic s tím ale nenadělá – mučení je nezbytné.

Júsuf M.: „Řeknu ti, *habíbí*, že mě diktátorova odpověď, jeho otevřenost a upřímnost, neudivila, i když jsem věděl, že je prolhaný. ‚Mučíte?‘ konstatoval novinář spíš, než že by se ptal. ‚Mučíme,‘ odpověděl Saddám. Kdyby byl malým uličníkem, určitě by dodal: Tůdle, a co mi uděláte?

Měl pravdu. Jak na jeho slova reagoval civilizovaný svět? Svět mlčel, ale to ticho bylo výmluvné, znamenalo totiž: jen si mučte, když se vám to líbí a máte z toho nějaký požitek. Svět se se Saddámovým vyznáním smířil snadno, bezbolestně, potichu, bez oficiálních protestů. Všichni ti vaši prezidenti a premiéři, ministři a velvyslanci, demokraticky zvolení poslanci a senátoři, důležité a vlivné osobnosti, se zachovali tak, jako by lidé, které v Iráku mučili, necítili bolest, netrpěli, zkrátka jako by se nedělo nic zvláštního, nic, kvůli čemu by bylo třeba zasáhnout, intervenovat, nebo se alespoň zeptat. Svět mlčel. Mučení je koneckonců vaší vnitřní

záležitostí. Dělejte si, co chcete, jen když zastavíte ty šílené ajatoláhy z Íránu; válka s Chomejním byla na spadnutí.“

Latíf Jahjá byl dvojníkem Udaje Husajna, prvorozeného diktátorova syna. Mnoho měsíců se učil chodit, sedět, kouřit doutníky, pít whisky, smát se, zlobit se, rmoutit, promlouvat a křičet jako syn tyрана; zubaři z jakési spřátelené slovanské země (možná z Polska?) mu změnili i skus, aby mohl šišlat stejně jako Udaj. Latíf se podobně jako on převlékal několikrát denně, opíjel se do němoty, vyvolával výtržnosti v bagdádských klubech.

Jahjá nechtěl být dvojníkem. Zlomili ho vězněním a šikanou. Když nakonec souhlasil, promítli mu v rámci školení několik desítek filmů, které se v irácké televizi nevysílaly. Díky těmto filmům měl Latíf sloužit režimu nejlépe, jak dovede. (Podobným způsobem, jen s tím rozdílem, že filmy nahradila *live show*, byl fyzik doktor Džafar přinucen vést irácký jaderný program. Džafar musel sledovat lidi umučené k smrti s vědomím, že pokud bude souhlasit s výrobou atomové bomby, další z mučených bude ušetřen. Podlehl po několika dnech.) Dvojníkovi Udaje bylo promítáno třicet pět takových filmů.

„Video 4: Nahý muž stojí s roztaženými nohama nad tmavozelenou lahví s podlouhlým hrdlem. Vězeň má spoutané ruce a je přinucen, aby si na lahev sedal, dokud mu nezmezí v konečnicku. Muž křičí, prosí o pomoc, ale mučitelé se smějí a šklebí a vtipkují: „Nelíbí se ti to?“

Video 9: Žehlička. Žehlicí plocha se rozpálí dorůda, pak se přikládá vězni na ruce, na nohy, na záda. Jako když se značkuje dobytek.

Video 10: Provrtávání rukou a nohou elektrickou vrtačkou.

Video 21: Vězeň stojí u stěny sevřen mezi dřevěnými destičkami. K nim mu přibíjí železnými hřebíky uši. Když už delikvent nedokáže stát, uši si sám utrhne.

Video 27: Do samotky s vězněm jsou vpuštěni bojovní psi.“

A tak dále.

Jinak byli mučeni šíité (pálení knírů, vousů a řas), jinak drzouni a nespokojenci vystupující proti režimu (byly jim lámány čelisti a rozervávána ústa). Existovaly speciální metody pro ženy (během menstruace byly věšeny za nohy po celou dobu trvání měsíčků) i pro děti (zavírali je nahé v místnosti, kam strčili úly se včelami). Druhy mučení byly popisovány v policejních skriptech a pro názornější instruktáž zachyceny na videozáznamech. Vznikla celá speciální disciplína – jak účinně mučit. O mučení věděl celý Irák.

„Ale scény z videa byly pravé. Žádná show, žádné triky,“ vzpomínal Latíf Jahjá na filmy, které mu promítali, „tihle lidé umírali doopravdy. A kamera je sledovala.“*

Júsuf M.: „O mučení jsem věděl. Možná jsem neznal details, ale věděl jsem o tom. Věděl jsem například, že za obchod s cizí měnou lidem uřezávali ruce. Všichni to věděli. Když byl dotyčný dost bohatý, mohl si zaplatit anesteziologa. Lidé mi vyprávěli, že rodiny odsouzených na smrt často musely samy platit za kulky. Potkal jsem lidi, kteří byli mučeni, byli to obyčejní lidé, průměrní Bagdáďané, které režim nelidským způsobem trestal jen pro samotnou radost z trestání.

Ve šťastnějších zemích, než je ta naše, se mukami vynucovalo přiznání, že někde, kvůli něčemu a z nějakého důvodu vzniklo spiknutí, utajená konspirace. Mučení sloužilo tomu, aby se režim něco dozvěděl, aby otázky ‚Co máš v plánu? Co chystáš? Jaký máš cíl?‘ nezůstaly bez odpovědi. V iráckých vězeních se takové otázky už ani nekladly, protože u nás bylo spiknutí a konspirací

* Latíf Jahjá, Karl Wendl, *Byl jsem Saddámovým synem. Jako dvojník ve službách iráckého diktátora*, přel. Vladimír Čadský, Praha: Ikar, 2007, s. 80–83.

minimum. Iráčané nebyli mučeni proto, aby vyhradili informace o protistátní činnosti, neboť tady se nikdo, kdo byl při smyslech, žádné protistátní činnosti nedopouštěl.

Jel jsi ale Karrádovou ulicí a neprozřetelně jsi náhodou předjel konvoj aut vezoucích Saddáma. To samo o sobě bylo urážkou jeho majestátu. Rozvázala se ti tkanička, když jsi šel po chodníku nedaleko prezidentského paláce, takže ses zastavil, aby sis ji zavázal – čili: dopustil ses přestupku, protože ses zastavil na nedovoleném místě. Tvá žena se zalíbila Udajovi, ale ty jsi nechtěl souhlasit, aby s ním strávila noc. To znamená, že jsi urazil člena prezidentské rodiny. Položil jsi nevinnou otázku, ale někdo si usmyslel, že tvá zvědavost má skrytý podtext nebo že ona otázka byla skrytou nárážkou. Za všechna tato provinění tě čekalo mučení.

Určitě se ti, *habíbí*, zdá, že mučení nesloužilo v mé zemi ničemu racionálnímu. To ale není pravda. V Iráku plnilo mučení vzdělávací a výchovné funkce. Fakt, že o existenci mučení všichni věděli, nás měl odnaučit zbytečnému chování a příliš svobodnému myšlení. Všichni jsme si museli představovat, že kdesi ve sklepení nedaleké policejní stanice, v místnostech oblastní buňky strany Baas nebo v podzemí nemocnice stojí velké akumulátory a trýznitelé čekají jen na to, aby mohli připojit kabely k tvé kůži a pustit proud. Neustále jsme mysleli na sudy s kyselinou, kterou ti mohli pocákat obličej, nebo na kádě s vroucím olejem, kam ti ponoří ruce. Na klece s vyhladovělými psy, na sbírky obušků a kabelů určených k bití, na jehly zarážené pod nehty, na hřebíky sloužící k proděravění jazyků, na kladiva k lámání nosů, na svěráky k dracení prstů.

Avšak hlasitě a – nedej bože – veřejné zmínky o mučení by byly protistátní činnostmi. Mučení jsme měli mít v paměti, ale neměli jsme o něm mluvit. Když jsi na mučení zapomněl, zcela jistě tě čekalo. Když jsi o mučení mluvil, čekalo tě také. Jistě uznáš, milý příteli, že náš výchovný systém byl jednoduchý, ale geniální.

Ano, *habíbí*, byli jsme vychováni k osamělému prožívání strachu. Ale vysvětli mi, prosím, jak se Saddámovi podařilo vychovat stejně i zbytek světa. I vy jste přece o mučení věděli, a mlčeli jste stejně jako my. Uvědomovali jste si, že když se vaši politici a byznysmeni domlouvali se Saddámem, uzavírali s ním obchody a podepisovali kontrakty, ve stejném okamžiku se v iráckých vězeních děly věci horší než pekelná muka. Proč pohár přetekl až ve chvíli, kdy Saddám napadl Kuvajt, a ne v době, kdy plynem zaútočil na kurdskou Halabďžu? Ale i po Kuvajtu přetekl pohár jen trochu. Myslíš si, *habíbí*, že se šíitsí povstalci z bahenních rovin Mezopotámie, kteří po první válce v Zálivu vystoupili proti Saddámovi, nebo vzbouřenci z Kurdistanu a z Basry dočkali něčeho jiného než elektrického proudu, kyseliny a vroucího oleje?“

Končí první válka v Zálivu – Matka všech bitev. Saddám ostudně prohrál s mezinárodní koalicí, ale s klidem, jistý si svou beztrestností, dobíjí kurdské pešmergy na severu a šíitské povstalce na jihu Iráku. Latíf Jahjá v té době prochází ruinami jednoho z diktátorových bagdádských paláců. Zanedlouho si poznamená, co viděl: „Ve vězeních v palácovém areálu bylo uvězněno více než 5 000 lidí. Tvořili jakýsi živý štít proti povstalcům. Netrvalo to dlouho a už se Rukn vracel se třiceti vězni. Saddám zastřelil jednoho po druhém, z největší blízkosti. Udaj, Kusaj, Aršad al-Džasín, Abdul Hamíd, Habíb, Saddám Kámil a Rukn po mrtvolách dupali. Brodili se v krvi. Všechno bylo rudé. Ty, co nebyli hned mrtví, dorazili důstojníci ochranky ranou do hlavy.

Tento masakr však Saddámovi nestačil. Dal přivést dalších třicet vězňů a zavraždil také tyto. Pokaždé, když vyprázdnil zázsobník, podal mu Rukn novou zbraň. Zdálo se, že krvavé opojení ho uklidnilo. Hlasitě se smál, jako šílenec: „Už je mi lépe,“ křičel.“*

* L. Jahjá, *op. cit.*, s. 291–292.

Júsuf M.: „Ano, *habíbí*, bylo to hrozné vědomí, zničující, těžko snesitelné. Je těžké žít, když víš, jak vypadá peklo. Ale co jsem s tím mohl dělat? Nic.

I když jsem, Bohu díky, nikdy nebyl v saddámovském vězení, mám pocit jakéhosi strašného zmrzačení. Vysedávám tady v čarovně celé hodiny, občas sem přicházejí cizinci jako ty. Vyprávím jim o tom, vracím se ve vzpomínkách do dob, které skončily sotva před pár měsíci.

Ptáš se, jestli o tom mluvím se svými rodáky? Zkoušel jsem to, ale odpovídali: Júsufe, z takových myšlenek se zblázníš. Podívej se radši, kolik dneska stojí plyn, jak všichni kradou, jak se k nám chovají Američané.

Ptáš se, jestli chceme zapomenout? To je dobrá otázka, nemám na ni odpověď. Na jednu stranu si to moc dobře pamatujeme – někdejší trýznitelé se ukryli v myších dírách, bojí se, že je dostihne spravedlnost, spravedlivá pomsta těch, kterým bylo ukřivděno. Ale na druhou stranu máme takových vzpomínek upřímně dost.

Jsme jako člověk, který si není vědom své nemoci, požírají ho tajemné bacily, záludné mikroby. Nemáme se rádi, a proto sníme o ztrátě paměti. Pak si totiž budeme moct říct: jsme nevinní. Nebyli jsme to my, kdo provolával slávu Saddámovi, nebyli jsme to my, kdo tleskal na veřejných popravách, nebyli jsme fízlové, dozorcí ani udavači. Souhlasili jsme se zlem a nazývali ho klidem a pořádkem. Kdyby za mnou v oněch dobách někdo důležitý přišel a řekl: „Nebudeš, Júsufe, prodávat léky, ode dneška budeš dávkovat jed pro vězně,“ souhlasil bych, *habíbí*, beze slova. Nejsem vinen, nikomu jsem nic neudělal. Byl jsem ale připraven páchat zlo, vnitřně jsem byl se zlem smířený, tak nějak sbratřený, stal jsem se – Bůh mi odpusť – vynikajícím adeptem na zločince. Byl jsem mlčícím spolupachatelem a těžko se s tím vyrovnávám. Strašně rád bych byl někým jiným.“

4.

Škola stojí kousek od řeky, široká ulice ji odděluje od bujného křoví a vyšlapaných, plevelem zarostlých břehů. Když prší, proměňují se břehy v blátivé rybníčky. Když je sucho, straší tunami odpadků. Těžko uvěřit, že ještě před několika desítkami let se právě tady, ve stínu vysokých palem, po rovných chodnících pokrytých betonovými deskami, procházely davy Bagdáďanů. Podél řeky stály lavičky, lidé mohli posedět v zahrádkách nespočetných rybích restaurací.

Tento kousek nábřeží Tigridu byl vizitkou iráckého hlavního města. Právě tady byly stavěny ty nejelegantnější hotely, tady byly otevírány galerie, obchody se starožitnostmi a nádhernými koberci dováženými až z dalekého Afghánistánu. Osud tomu chtěl, že během irácko-iránské války, stejně jako během první války v Perském zálivu, sem nedopadla ani jedna bomba. O trávničky se ale nikdo nestaral, nikoho nezajímalo, že cestičky zarůstají plevelem a chodníky praskají. Restaurace začaly jedna po druhé mizet. Téměř nikdo už si nemohl dovolit vykrmeného kapra pečeného v hliněné peci a lehce zauzeného kouřem z doutnajících polínek exotického dřeva. Město rok od roku chudlo a stále víc se od řeky odvracelo. Pěkně a vznešeně mělo být jen kolem prezidentských paláců.

Budova školy na březích řeky však navzdory okolnostem dále stála, chátřala pomaleji než zbytek Bagdádu. I dnes, po třech válkách a po letech mezinárodních sankcí, je to jediná stavba v okolí, která nemá vytlučená okna a na jejíchž zdech nejsou vidět stopy po požárech. Byla postavena před desítkami let z křesťanských darů: dvě třípatrová křídla z kvalitních žlutých pálených cihel obklopená vysokou zdí. Nebýt palem, vypadala by budova jako renomovaná škola s dlouhou tradicí kdesi na anglickém nebo irském venkově. Řadu let ji ostatně spravovaly irské řeholnice.

V roce 1972 byla škola zestátněna. Tak rozhodl režim a nikdo proti tomu neprotestoval. Výuka náboženství byla zrušena, řeholnice přestaly učit. Nebyl v tom žádný úskok – stále více žáků pocházelo z muslimských rodin. Dodnes však v kabinetu zástupkyně ředitele Chálidy M. visí fotografie někdejších správkyn a učitelek. Díky dlouholeté a slavné historii je škola stále považována za jednu z nejlepších v Bagdádu.

Za rok nebo za dva půjde Chálida do důchodu. Možná by ale bylo lepší, kdyby ji poslali do důchodu už teď. Chálida má pocit, jako by někdo zamotal a popletl všechna pravidla, která dávala řád dvaceti devíti letům její učitelské práce. Je to hrozný pocit končit profesní život s tíživým vědomím, že se takřka všechny dosavadní zkušenosti, léta praxe a školení, státní ceny i vysněné, ač nečekané povýšení na zástupkyni ředitele renomované školy, za nímž rozhodně nestály žádné zákulisní machinace, najednou, ze dne na den, proměnily v nepotřebný balast.

Na první pohled se zdá, že se v iráckém školství nic nezměnilo. Stále platí víceméně tentýž program. Děti a mládež mají v podstatě tytéž předměty i stejný počet hodin. Učitelé využívají stejnou metodiku, dávají stejné známky a vedou stejné třídní knihy. I zaměstnavatel je stále stejný – ministerstvo školství, ale peněz je mnohem víc. Státní zaměstnanci už několik měsíců vydělávají i patnáctkrát tolik co za Saddáma.

Přesto má Chálida pocit, že to už není stejná škola jako kdysi. Stručně řečeno: všechno se změnilo.

„Chápu, že když se změnil režim, musel se změnit i způsob vzdělávání. Nepatřím k věčným nespokojencům, a proto věřím, že už brzy dostaneme nové učebnice dějepisu a zeměpisu, že vláda prosadí reformy vzdělávacího systému úspěšně a tak, aby z toho měl národ užitek. Nechápu ale, proč byla zrušena výuka vlastenectví, proč se nás, učitelů, nikdo nezeptal, co si o tom myslíme. Co

je špatného na tom, když dětem vysvětlíte, že jejich nejposvátnější povinností je láska k vlasti a obětování se pro ni?

Učím matematiku. Matematika nepodléhá politickým pravidlům. Dva plus dva jsou zkrátka čtyři. Tak tomu bylo i za Saddáma. Pád diktátora nezměnil zákony fyziky ani chemie. I gramatická pravidla jsou stále stejná.

Zároveň jsem ale zástupkyní ředitele známé školy, odpovídám za celou výuku. Ministerstvo nám – stejně jako jiným ředitelům – doporučilo změnit obsah některých předmětů.“

Chálida M. už si nepamatuje, co přesně – na základě instrukcí z vyšších míst – říkala na schůzích, když Američané povolili otevřít školy. Saddám, vysvětlovala učitelům, nebyl druhým Chamurapim, Babylonským lvem, Velkým Saladinem, jenž navrátí Jeruzalém Arabům. Nebudeme už učit, že válka s Íránem byla velkým iráckým triumfem, stejně jako první válka v Zálivu, Matka všech bitev. Ani to, že Kuvajt je naší ztracenou vzbouřenou provincií, a nikoli cizím státem. Takové věci přeci věděli všichni, dokonce i fanatici.

Změna režimu znamená změnu vzdělávacího programu, to Chálida chápe. Stále má však před očima, jak učitelé pečlivě vytrhávají vybrané stránky z učebnic dějepisu nebo zeměpisu, zejména ty s citáty ze Saddámových projevů nebo s fotografiemi bývalého diktátora: Saddám na frontě, Saddám s dětmi, Saddám na tribuně.

Chálida vypráví o velkém vytrhávání, o tom, jak byl v její škole (ale i v jiných iráckých školách) slyšet šelest otevíraných knih a zvuk trhaného papíru. Všechny knihy musely být očištěny a prohlédnuty. Je v tom cosi barbarského, i když Chálida ví, že vytrhávání stránek z učebnic navrácí iráckým dějinám smysl a racionalitu. Nebo možná ne, možná je to jen nová kapitola polopravd, lží a zatajování, nová demokratická cenzura. Vždyť ještě nedávno byl Saddám všudypřítomný. Zbavit se Saddáma znamenalo zapomenout na sebe.

Chálida M.: „V naší škole si nikdo nestěžoval, když jsme z učebnic zeměpisu a dějepisu na příkaz ministerstva školství vytrhávali proslovy a fotografie pana preziden... Saddáma, ale i celé příliš propagandistické kapitoly. Jsme zvyklí respektovat nařízení shora. Problém je ale v tom, že nikomu nevadilo to, že když například z učebnice dějepisu vytrhneme stránku, na níž je z jedné strany vytištěn prezidentský projev, bude v knize chybět její druhá strana. Představte si, že nějaké dítě onemocní, nebude ve škole a pak se bude chtít doučit něco z dějin Ninive nebo z historie bagdádského chalífátu. Otevře si učebnici a tam prázdný, kapitola o Ninive schází. Anebo začíná v polovině odstavce, úplně nesmyslně, je pokračováním něčeho – ale čeho, to nezjistí ani dítě, ani jeho rodiče. Jak se pak mají učit? Bojím se, že jsme to s tou horlivostí při vytrhávání stran z učebnic přehnali.

Ze dne na den jsem měla prohlásit, že jsem žila a pracovala v zemi, která připomínala spíš vězení než normální stát, a předat takový názor svým svěřencům. Nebudu s tím polemizovat, ale neměla jsem pocit, jako bych chodila oblečená ve vězeňském mundúru. Máme uvěřit, že s příchodem Američanů se v Iráku všechno změní k lepšímu, i ve školách, a to navíc rychle a bezbolestně.

Já si ale dobře pamatuji, kdy bylo lépe. Dnešní doba vůbec nepřipomíná ty opravdu dobré časy. Odsuzujeme Saddáma, zapomněli jsme ale, že až do konce jeho vlády bylo studium zadarmo, žáci nemuseli platit za učebnice a školní potřeby, dostávali tužky, sešity i školní uniformy. Všechny děti se učily, nepotloukaly se po ulicích a nežebraly. Myslíte si i Vy, že to bylo až tak špatné? Naše paměť nemůže být tak selektivní.“

Učebnice dějepisu nebo vlastenectví vyprávěly o Iráku jako o ráji na zemi. Chálida nevěří, že by v jakékoli zemi existoval ráj, že je na světě takové místo, kde se všem daří dobře. Ne všichni Američané jsou šťastní, i když sem přišli, aby Iráčanům ukázali, v čem

jejich štěstí spočívá. Vyučování předmětů – nazvěme je důležitými pro občanskou výchovu – nepatřilo k Chálidovým povinnostem. Z tohoto pohledu jí nelze nic vytknout.

Irácká učitelka vypráví, že by se nemělo zapomínat na dobré stránky toho, co bylo. Neustále srovnává dny irácké prosperity s tím, co se děje dnes. Má-li být upřímná, musí říct, že kdysi bylo lépe. Nevídá změny, které měly přijít.

V Iráku se stalo cosi zvláštního, nikdy si nemyslela, že bude žít v takovém pořádku. Nebo spíše totálním nepořádku. Kdyby se jí někdo před několika měsíci zeptal, zda si umí představit Bagdád, kde neplatí žádná dopravní pravidla, odpověděla by: Ne. Dřív přeci nikdo nepřecházel silnice v nedovolených místech! Řidiči brali ohledy na chodce. Co se přihodilo, že se ze dne na den změnili?

Stejně tak si nedokázala představit tak drastické zdražování. Ani všudypřítomnou zločinnost – zní to neuvěřitelně, ale večer se bojí vycházet z domu. V jejím městě je neustále slyšet střelba a výbuchy bomb. Je válka, ač to všichni popírají. Má-li demokracie slibovaná Američany znamenat násilí a totální chaos, pouliční patroly a prohlídky...

Chálida o takovou demokracii nestojí. Je matematicka, nikdy se o politiku hlouběji nezajímala. Politika však přišla k ní. Prosí mě, abych jí s rukou na srdci řekl, co se v Iráku změnilo k lepšímu.

„Říkáte, že jsme se zbavili Saddáma, že to je ta zásadní změna, která otevírá nové perspektivy. Možná. Myslím si ale, že jeho filozofie tady zůstala. Vždyť Bush říká totéž co pan prezident: kdo není se mnou, je proti mně. To není řešení, to je krok ke kontrolování myšlenek, snaha prověřovat záměry a nikoli činy, nová forma diktatury, cizí diktatury. Nedokážu souhlasit s Bushem, neschvaluji tu jeho válku a okupaci. Nikdo to po mně nemůže chtít.

Nesouhlasila jsem ale ani se Saddámem,“ Chálida téměř křičí. „Irácké vlastenectví neznamenal podporovat diktátora. Byla jsem

vlastenkou, sama sebou, nemusela jsem se bát jako dnes. Báli se lidé angažovaní v politice nebo ti, kteří si nahlas stěžovali. Dokud jsem si nestěžovala, bylo všechno v pořádku, ačkoli jsem měla ke stěžování tisíce důvodů. Žili jsme ale podle jasných pravidel.

Tvrdíte, že jsem měla zaslepené oči a zacpané uši. Možná... Každý čtvrtek jsem dětem na školním nástupu vyprávěla, co pro ně a pro naši zemi za posledních sedm dní pan prezident udělal. Nebylo to těžké, stačilo sledovat televizi, číst noviny a citovat, citovat, citovat. Jestli si to vyčítám? A proč bych měla?

Věděla jsem, viděla a cítila. Za citováním televizních zpráv nemusela stát slepá víra, že všechno, co říkám, je naprostá pravda. Nikdy jsem slepě nevychvalovala situaci v Iráku. Asi jste mě neslyšel, já jsem učila matematiku. Politika mě nezajímala.

Nedělala jsem ze školních nástupů manifestace lásky k Saddámovi. Naopak, když pan prezident něco kritizoval, upozornil na něčí nedbalost, chybu nebo omyl či vynadal nějakému neschopnému úředníkovi a pak ho propustil, opakovala jsem to dětem. Snažila jsem se však žákům vyprávět i o tom, že žijeme v silné a bohaté zemi, že máme obrovské zásoby ropy a schopnou armádu, nádherné památky a dlouhou historii.

Nevěřím v budoucnost. Žili jsme v chudobě, ale dnes je to ještě horší. Saddám lidem ubližoval, ale když někdo nevybočoval z řady, mohl klidně žít. Celý Irák věděl o utrpení nevinných, o mučení, vězeních, korupci i o hýřivém životě klanu at-Takríti a vyšších stranických funkcionářů. A celý Irák mlčel! Mlčení neznamenalo podporu tyranie. Bylo pravidlem, zásadou, které se měl člověk držet. Jaký má smysl jít proti proudu? Navíc na tom, že učíte mladé lidi lásce k vlasti, není nic špatného. Nevím, jak vypadaly hodiny vlastenectví, nevzpomínám si na obsah učebnic. Nelámala jsem si s tím hlavu. Ty učebnice už dnes ostatně neplatí. Na některých školách je zničili. My jsme je uložili do skříně. Nikdo je už neotevírá, proč také.

Vezměte ale v úvahu i další věc: jak jsem měla vědět, ke komu mluvím? Žáci mají své rodiče a mnozí z nich byli členy strany, mnozí v Saddáma věřili. Netvrdím, že všichni členové strany Baas byli zaslepenými fanatiky. Sama z vlastní zkušenosti vím, že členství ještě o ničem nesvědčilo. Neměla jsem ale žádnou záruku, že děti má slova nezopakují doma. Učitel nemá právo dělat žákům v hlavě zmatek. Plnila jsem své povinnosti, pracovala jsem nejlépe, jak jsem uměla. Mí žáci jsou navíc příliš malí na to, aby všechno správně pochopili. Mají se učit a ne dumat nad problémy, kterým nerozumí ani dospělí. Dítě nedokáže myslet tímto způsobem. Je to pro něj příliš obtížné a naprosto zbytečné.“

Chálida je dobrou učitelkou. Zapeklitosti matematiky dokáže vysvětlit tak jasně, že je pochopí i ten nejméně chápavý žák. Nikdo rozumný přeci nezpochybní, že znalost královny věd se hodí dokonce i v dobách diktatury. Vystupovala v mlčícím sboru, její mlčení však bylo odpovědností v čisté formě.

Představme si, co by se stalo, kdyby se Chálida na nějakém nástupu zachovala nezodpovědně a řekla dětem: „Máme obrovská ložiska ropy a území mezi Tigridem a Eufratem bylo před staletími považováno za biblický ráj. Před několika desítkami let jsme žili blahobytně jako v mnoha zemích Evropy. Dnes nám chybí všechno. Kdyby v Iráku nebyly potravinové lístky, hladověli bychom.“ Mohla by se žáků zeptat: co myslíte, kdo za to může?

Spatřila by udivené obličej. „Co to ta paní povídá, co tím chce říct, co naznačuje? Vždyť i v televizi zpívají písničky o hodném strýčku Saddámovi.“ Odpověděli by jí, že i tak se v Iráku žije lépe než jinde. Těžkosti a potravinové lístky, to je vina mezinárodního spiknutí, krutých, nesmyslných a nehumánních hospodářských sankcí, šikany ze strany OSN, Izraele a Spojených států, zlodějské politiky Kuvajtu, jenž krade ropu z iráckých polí.